

השכונות בירושלים - יחידת הוראה חטיבת הביניים

ציר מארגן: רב תרבותיות בירושלים-התמודדות עם אתגרים ודילמות

תחומי דעת משולבים ביחידה: היסטוריה, גיאוגרפיה – אדם וסביבה, חינוך חברתי ערכי, ספרות

שיעורים 3-8 – שכונות בירושלים

מטרות בתחום הידע

- התלמיד יכיר את אופייה הייחודי של ירושלים באמצעות תיאור אישי של דמויות המתגוררות בה.
- התלמיד יכיר מראות, קולות, ריחות ואנשים בירושלים.
- התלמיד יבין את המושג "שכונות ירושלמיות" כמייצגות את הפסיפס האנושי והפיזי המגוון בירושלים.

מטרות בתחום הערכי

- התלמיד ירכוש כלים להבנת הזהות הייחודית לו בירושלים, תוך היוודעות לזהויות נוספות.
- התלמיד ירכוש ערכים אנושיים של הכרת האחר ויטפח סובלנות כלפי האחר.

מטרות בתחום מיומנויות החשיבה

- התלמיד יפתח מיומנויות מידעניות: איתור, ארגון, מיזוג והפקת מידע.
- התלמיד יפתח חשיבה יצירתית אינטגרטיבית באיתור דרכים להתמודדות עם דילמות וקונפליקטים.
- התלמיד ירכוש מיומנויות וכלים להתבוננות מעמיקה בייצוג ויזואלי.

מהלך הפעילות

- לאחר הבנת הרקע לבנייתן של השכונות מחוץ לחומה, התלמידים יכירו שמונה שכונות שונות בירושלים המייצגות את הפסיפס האנושי בירושלים ואת המורכבות, הקונפליקטים והדילמות המאפיינים את מרקם החיים בירושלים.
- ההיכרות עם רוב השכונות כוללת: צפייה בסרטון, קריאת מידע ותמונות, ובהיכרות עם שכונת "מאה שערים", התבוננות בתערוכה, המהווים מקורות מידע ללמידה והיכרות עם כל אחת מהן.
- לאחר ההיכרות ישתתפו התלמידים בדיון אודות סוגיות ייחודיות הבאות לידי ביטוי באופייה של השכונה ובהרכב אוכלוסייתה.

ניתן לקיים את הדיון בקבוצות קטנות ולהמשיכו במליאה או לקיימו במליאה בלבד.

בהיכרות עם שכונת "מאה שערים" ניתן להרחיב את הלמידה ולהעמיק את ההיכרות עם אופייה של האוכלוסייה בתוכה באמצעות תערוכה ממוזיאון ישראל בקישור המצורף בפעילות.

שכונת משכנות שאננים

מו"מ בין אחמד אגא אל-דודאר לבין משה מונטיפיורי,
12.2.1957

כשהציע סיר משה לפניו את עניין מכירת האדמה, היתה תשובתו "הנך ידידי אחי, בבת עיני קח לך אותה בבת אחת, באדמה זו אני מחזיק בתורת ירושת אבותי, לא הייתי מוכרה לשום איש אפילו באלפי ליש"ט, אבל לך אתננה חנם בלי מחיר, הרי היא שלך, שלח ידך וקחנה אני עצמי אישתי ילדי ובני כולם לך הם" וזו היתה תשובתו לסיר משה מדי יום ביומו כששאל אותו באיזה מחיר היה מוכר את נחלתו. לבסוף, אחרי ויכוח ידידותי במשך יום תמים, עד שכמעט קצר לי אוצר מילים בשפה הערבית (הייתי משמש כמתורגמן בינו ובין סיר משה) אמר לי "ידידי אתה, אחי, בזקני, בראשי, הנני מצהיר כי כן הדבר, נא לאמור לסיר משה שיתן לי אלף לירות שטרלינג למתנה ובן רגע נלך אל הקאדי.

ש' הלוי, פרשיות בראשית בתולדות היישוב.

שאלות:

1. מדוע סרב אחמד למכור את חלקת האדמה?
2. מה מעיד הסירוב על יחסו של אחמד לאדמה?
3. מדוע התרצה אחמד?
4. אלו ערכים באים לידי ביטוי בקטע?

למחשבה ולדיון בכיתה

בשכונת משכנות שאננים, השכונה היהודית הראשונה מחוץ לחומות, נקבעו תקנות על פיהם נוהלו חיי היום יום בתוכה. תקנון דומה, נקבע גם בשכונות החדשות שקמו לאחריה. התקנות היו קפדניות והפכו לחלק בלתי נפרד מתהליך בניין השכונות החדשות. תקנות שכונת מאה שערים

- מה ניתן ללמוד מהתקנות אודות חיי היום יום בשכונה?
- מדוע נזקקו תושבי השכונות לתקנות?
- כל שכונה ותקנותיה, חלקן היו דומות וחלקן שונות. הסבירו, מדוע?

שכונת הבוכרים

מתוך ספרו של אהרן בצלאל "להניח ברכה"
בהוצאת מכון בן צבי לחקר קהילות המזרח
(עמודים 171-173):

"...השכונה הייתה מקום מלא עניין. סבבו בה דרך קבע אנשים שמכרו את מרכולתם או הציעו שירותים מגוונים וסתם אנשים מוזרים ומשונים. למשה מוכר הנפט היו סוס ועגלה וחבית נפט עם ברז....היה גם הנגר, שהיה מסתובב בשכונה וקורא: אֶסְטוֹלֶר נגר מתקן כסאות, מתקן שולחנות; ומוכר הפלאפל התימני שהיה לו פח מחולק לשניים, בחלקו האחד פיתה וסחוג ובחלקו השני כדורי פלאפל...אני זוכר איש ערבי שמן בתרבוש אדום לראשו...בחור פרסי צעיר היה מסתובב בשכונה וקורא: להסתפר בזול!...מדי פעם היה עובר בשכונה מכריז לויות אשכנזי והיה קורא, גייצו לָלוּוִיָה רַב אֶלְטֹר בן מוֹיִשֶׁה אֶפְשֶׁטִיין... כורדי שמן היה מוכר שֶׁעָרִיל פֶּנֶת... והיה ערבי שהיה מביא על חמורו חול ים להברקת כלים והיה קורא, אַרְיָנָה רִינָה (חול, חול)... כמו בכל שכונה היו לנו "המשוגעים" שלנו..."

שאלה מנחה:

מיהם המשוגעים ומדוע הם מכנים כך?

מידע - שכונת הבוכרים

תמונות – שכונת הבוכרים

סרטון – שכונת הבוכרים

למחשבה ולדיון בכיתה

שכונת הבוכרים נחשבה עם הקמתה לשכונת הפאר היהודית של ארץ ישראל בשלהי המאה ה-19. על רקע הבנייה היהודית הפשוטה והעממית של אותה עת, בלטו רחובותיה הרחבים, בתיה הגדולים והיפים וחצרותיה רחבות הידיים. בשנים האחרונות רבים מהמבנים, המסמלים את המורשת העדתית מוזנחים והשכונה מצויה בתהליך של התחדדות.

- מהי תרומתה של שכונת הבוכרים כשכונה עדתית לפסיפס האנושי תרבותי בירושלים?
- ראשי העדה הבוכרית דורשים לנקוט בפעולות לשימור השכונה וצביונה הייחודי. מה דעתכם על דרישה זו?

שכונת מאה שערים

שעת בוקר של יום שישי, הסמטאות הצרות של שכונת מאה שערים הירושלמית שוקקות חיים. רק לפני דקות אחדות הקצבייה של שטרן נפתחה, וכבר רצפת המקום התמלאה במלח שנשר מהעופות בעת ההכשרה.

בחנות הסמוכה סיים הירקן לסדר מחדש את הפירות והירקות, ותפוז שהתגלגל תפס את מבטה של ילדה בעלת צמות שמיהרה להרימו. מולה חלף בריצה ילד, פאותיו המסולסלות קיפצו על לחיו ותיק האוכל שעל צווארו השלים תנועה מעגלית על צדי גופו הצנום. הגברים סיימו זה עתה את תפילת שחרית, ובעוד כמה רגעים יחלו את עיסוקיהם בזמן שנשות השכונה אוחזות בידיהן שקי קניות, ממחרת לביתן להכין את התבשילים לכבוד שבת קודש.

בנימין קלוגר, "מאה שערים שלי", 2013

מצגת – שכונת מאה שערים

מידע – שכונת מאה שערים

תמונות – שכונת מאה שערים

למחשבה ולדיון בכיתה

אחד המאפיינים של שכונת "מאה שערים" ושכונות חרדיות דומות לה הוא, התבדלות והסתגרות חברתית ותרבותית, שביטוייה ניכרים בלבוש, בשפה, במערכות חינוך נפרדות ועוד. שכונות אלו הן חלק ממערכת עירונית מערבית ומודרנית.

- מה תרומתן של השכונות החרדיות לפסיפס האנושי בירושלים?
- אלו אתגרים חברתיים תרבותיים וקונפליקטים טמונים במפגש או בניכור בין התבדלות חברתית לבין חברה מערבית ומודרנית?
- ההתבדלות החברתית מאפשרת שמירה על הזהות הייחודית של תושבי השכונה. מה דעתכם על כך?

"חסידים – לא רק בשחור – לבן"

פעילויות לתלמידים:

לפניכם קישור לתערוכה, "חסידים – לא רק בשחור – לבן".

התבוננו בתערוכה והתייחסו לנושאים הבאים:

1. שם התערוכה, "חסידים – לא רק בשחור – לבן".

א. מדוע לדעתכם נבחר שם זה לתערוכה?

ב. הסבירו את הקשר בין שם התערוכה לבין המוצג בה.

2. אלו מאפיינים ייחודיים של הקהילה החרדית באים לידי ביטוי בתמונות התערוכה?

3. ציינו דבר אחד שלמדתם מתוך התערוכה שלא ידעתם.

4. הקהילה החרדית מהווה חלק מרכזי מהפסיפס האנושי ותרבותי בירושלים.

א. מתוך קריאת המידע, ההתבוננות בתערוכה וצפייה בסרטון, ציינו את הניגודים

והקונפליקטים בין הקהילה החרדית לבין האוכלוסייה היהודית האחרת (מסורתיים וחילוניים) החיים יחדיו בירושלים.

ב. כיצד לדעתכם ניתן להתמודד עם הניגודים והקונפליקטים כך, שיאפשרו חיים תקינים ומכבדים בירושלים?

שכונת רחביה

נתן אלתרמן, עיתון הארץ, 20.10.1936

מרצפות השכונה הומיות עד הלילה,
קול מכונות ירעם,
בברק הצילנדרים נוסע ה"היי לייף"
רחביה ורחוב רמב"ן.
רחביה כזאת: עסקיה קטנים.
"טניס פלאץ", "קפה וינה" "או" קורסו.
וממול לקפה – הפגנות רבנים,
ובפנים ישיבות אפיקורסים.
שעמום חרישי מהלך ב"פרוספקטים",
ואין פלא שוב מנופה ומבורר:
מגזזסטרה אל גזוזסטרה נדברים ארכיטקטים,
ודוקטור מול דוקטור גר.
אך הנה ברחביה בטויות מסורה,
בצלוחית ההווי שלה סער ניתז:
מידי יום ביומו מתרחש מאורע-
קבלת פני אורחים", רספשן "בלעז.
טחנה עתיקה נזדמנה לנו כאן,
ותהיה למבצר בני אירופה באסיה,
הכנפיים קצוצות, בה לא קמח נטחן.
אם אין קמח יש פנסיה.
הה, אדון ה"רספשן" הפלאת עשות,
מידך לנו חוק ופטנט
נקשט את חיינו בארץ הזאת בסנוביזם אנגלי
וקסמי האוריינט.
לאורחים פה ערכת מפות וגביעים
ותוסיף לשמח כל לב ועין
בביתך מלצרים מבני דוד ערביים,
וטובים בני דודיך מיין.
כמה רב ה"בון טון", מה נאה השיטה, שומר סף
ערבי למפתן,
המלצר, בא הקץ למהומות לשביתה.
הגש נא כעת ליפתן.
הה גבירתי, את גלידה בשפתיך תלוקי,
ועומד לו מחמודף מנומס, מתורבת,
מחיך לקראתך בחיך" פיב-אוקלוקי"
לאחר חיוכיו בתרצ"ו ותרפ"ט.
הבט והבן, ידידי האורח:
מתחת רחביה בקצב עצום
-החיקוי משגשג, הסנוביזם פורח.
נפלאות מחולל השעמום.

סרטון – שכונת רחביה

מצגת מידע - שכונת רחביה

תמונות – שכונת רחביה

למחשבה ולדיון בכיתה

במקומון ירושלמי התפרסמה כתבה שכותרתה: "שכונת רחביה – ערש הליברליזם ובעיקר החילוניות הירושלמית - משנה את פניה." ובה הובע חששם של תושבי השכונה מתהליך של התחרדות.

- מה תרומתה של שכונת רחביה לפסיפס האנושי בירושלים?
- מה דעתכם על תהליך ההתחרדות בשכונה המייצגת זהות ישראלית חילונית?
- האם גם כיום נושאת השכונה אותו אופי תרבותי, נמקו?
- הצביעו על אנשים ומאפיינים של נוף, חברה ורחובות המייחדים לשכונה.

שכונת בית חנינא בית חנינא

מבנה חברתי בשכונת בית חנינא

אוכלוסיית הכפר מורכבת משלוש חמולות שבכל אחת מהן מספר משפחות (תת-חמולות).

1. סלימאן — שהמוכתר שלה היום הוא מחמד עבד אלחמיד אסעד.
2. אלנג'אר — שהמוכתר שלה היום הוא הישאם עבדאללה עבד אלעזיז.
3. אבדאח — שהמוכתר שלה היום הוא מחמוד מחסן.

לכל חמולה מוכתר משלה והתפקיד עובר בירושה מאב לבנו. המוכתרים ממלאים תפקיד מסורתי אולם אין להם השפעה רבה על השכונה, משום שרוב תושבי בית-חנינא הנוכחיים הגיעו אליה ממקומות אחרים במזרח העיר ורובם ממשפחות חברוניות, בעוד שהתושבים המקוריים היגרו ברובם לארה"ב.

בשל הגידול המתמשך במספר התושבים בשכונה ובשל כניסת משפחות רבות מחוץ לעיר אל תוכה, מערכת היחסים בין התושבים היא בד"כ רופפת ואין קשרים מיוחדים של קרבת דם או עסקים בין החדשים לוותיקים ורבים אף אינם מכירים את שכניהם. קשר בין התושבים נוצר רק כאשר צוות בעיות מיוחדות הפוגעות בכולם ודורשות טיפול קולקטיבי.

מידע – שכונת בית חנינא

1. מה מאפיין את ההרכב החברתי בשכונת בית חנינא?
2. קראו את המידע המצורף אודות החמולה בחברה הערבית.
 - א. מהי חמולה?
 - ב. מהם תפקידיה העיקריים?
3. כיצד ישפיעו השינויים בהרכב החברתי על מעמדן של החמולות בשכונה?

החמולה

החמולה הינה המסגרת המשפחתית הרחבה, הכוללת מספר בתי אב. החמולה כוללת את כל קרובי המשפחה, צאצאיו של סב משותף, ואת כל מי שהצטרפו לחמולה בנישואים או בנסיבות אחרות.

נשים הנישאות לבני חמולות זרות מקיימות זיקה לשתי החמולות, אך ילדיהן משתייכים לחמולת האב.

בין בני החמולה קיימת ערבות הדדית. החמולה היא מקור תמיכה והגנה, מקום תעסוקה, מגורים ורווחה.

לכל חמולה נורמות חברתיות וערכים משפחתיים המובילים אותה ומשמרים את המאפיינים השיתופיים.

פעמים ויש עימותים בין החמולות, ואז נזקקים למשא ומתן, על מנת להשיב את השלום ואת הסליחה על מקומן.

שכונת א-טור الطور

שלוש דתות בשכונה אחת

שכונת א-טור היא שכונה ערבית במזרח ירושלים השוכנת על הר הזיתים וייחודיותה בכך, שבמקום מושבה מצויים זה לצד זה אתרים דתיים היסטוריים לשלוש הדתות, בית קברות יהודי, כנסיות ומסגדים.

מקום זה נקשר לאורך ההיסטוריה בשלוש הדתות במסורות של גאולה ואחרית הימים:

- באמונה היהודית זהו אחד המקומות הקשורים לחזון אחרית הימים ותחיית המתים וזוהי גם הסיבה לקיומו של בית הקברות היהודי.
- על פי הנצרות כאן עמד ישו ובכה על חורבן ירושלים וכאן בילה את הלילה האחרון לפני מאסרו על ידי הרומאים. הנוצרים שיכנו בו כנסיות המספרות את אחרית ימיו של ישו
- המוסלמים מאמינים שמכאן ייצא הגשר שיעביר באחרית הימים את הקמים לתחייה בדרכם להר הבית.

מידע – שכונת א-טור

משימות לתלמידים:

1. מה השווה והשונה בין שלוש הסיפורים הקשורים לשלוש הדתות?
2. מה המסר של השכונה ואתריה על פי כל אחת מהדתות?

למחשבה ולדיון בכיתה

הכרנו שש שכונות בירושלים, שכונות הפורסות לפנינו פסיפס אנושי מגוון ומרתק. פסיפס שיש בו סיכוי וגם סיכון.

זאת ירושלים, מרחב עירוני אחד בו מתגוררים מוסלמים, יהודים ונוצרים זה לצד זה, דתיים וחילוניים, בני עדות שונות ותרבויות מגוונות, ובמרחב זה טמון פוטנציאל אנושי לקיום חיים משותפים המבוססים על כבוד וסובלנות.

1. אלו גורמים מביאים למתחים וקונפליקטים בין האוכלוסיות השונות בירושלים?
2. מה ניתן לעשות ברמת הפרט, האזרח וברמת המדינה, ההנהגה ואנשי ציבור על מנת לקדם חיים משותפים בירושלים?
3. הציעו רעיון לכרזה/סטיקר/תכנית פעולה, שיש בה מסרים לחיים משותפים בירושלים המבוססים על כבוד וסובלנות.

שאלות לסיכום היחידה

1. מה המשותף והשונה בין השכונות?
2. לאיזו שכונה התחברת, הסבר מדוע?
3. מה השתנה ביחסך לירושלים בעקבות הלמידה?

**מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף א' לפיתוח פדגוגי**